

Biografski roman kot svetovnonazorska avtorefleksija

Jože Faganel¹

1.

Vprašanje zvrstnosti se najpogosteje omenja v učbenikih o besedni umetnosti, ko se navaja kak tipični primer. V okviru tukajšnje častitljive ustanove (SAZU) in njenih inštitutov (ZRC SAZU) so se po ideji akademika Antona Ocvirka (1907–1980) odvijali monstrozni projekti o literarni teoriji, ki so vključili več generacij raziskovalcev še pred digitalno dobo, ko je prav zbiranje gradiva, tudi zgolj z omembami pojmov v periodiki, pomenilo skoraj znanstveno fantastiko. A se je ta odvijala preveč zlagoma, saj je marsikdo nestrpno čakal na rezultate projekta *Literarni leksikon*, vendar ne le študentje primerjalne književnosti, ampak tudi drugi uporabniki, zlasti srednješolci s svojimi profesorji. Prehitela sta ga, čeprav po obsegu ne dosegla, kljub oviram, profesorica ljubljanskega učiteljskega Silva Trdina (1915–1991) s svojima učbenikoma *Besedna umetnost I* (1966 isl.) in *Besedna umetnost II* (1958 isl.) in asistent na oddelku za slavistiko Matjaž Kmecl s svojo *Malo literarno teorijo* (1976 isl.), v katerih najde srednješolski profesor vse, kar potrebujejo njegovi učenci. Bolj raziskovalno usmerjeni pa si žejo s področja zvrstnosti književnosti lahko tešijo z monografsko zasnovanim Ocvirkovim *Literarnim leksikonom* z nad 40 zvezki kot monografijami (1978–2001).

Ni naključje, da ta žeja ne bo nikoli potešena, a ne zaradi raziskovalcev, ampak prav zaradi nenehnih žanrskih prijemov ustvarjalcev sodobne proze. Prav slovenski literat Alojz Rebula kot prozaist ni bil nobena izjema. Prvine zgradbe proznih del so se mu z izjemnim navdihom in ob razgledanosti v minula tisočletja književnosti porajale hkrati z nujo, kako primerno izraziti spoznanja na možen način, možen tudi s tega vidika, da čim prej in čim lažje pridejo do bralca; torej tudi praktičen. Pri tem mislim na njegovo razpetost med obsežne romane in revijalne dnevniške zapise, ki so izhajali ne le z datumom (npr. 8. februarja, 1. novembra), ampak kot enota s svojim naslovom, o čemer priča obsežna bibliografija.

2.

Prav Rebulova proza si zaradi svoje vrhunske kakovosti utegne ali celo zaslužiti postati predmet zahtevnih literarnoteoretskih raziskav. Izsledki bodo potrdili njegovo izvrstno inovativnost. Kot romanopiscu se mu je uspelo povzpeti na slovenski

¹ Literarni zgodovinar in jezikoslovec lektor, prof. slov. in franc., višji strok. sodelavec specialist Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU v pokoju.

literarni parnas z zvrstjo zgodovinski roman iz obdobja, ki je ustrezalo njegovi fakultetni izobrazbi (antika).

»Uspelo« je lahko tudi zato, ker je bilo nazorsko sporočilo v podnebjü pričakovanega in zaukazanega ateizma takrat politično še sprejemljivo, ker je »inovativno« prerazporedil gradivo. Ne gre namreč le za kreativno variabilnost, ko je jasno religiozno umeščenost v krščanstvo Rebula za objavo v državni založbi v romanu *V Sibilinem vetru*¹ (Slovenska matica, 1968) »svetovano« moral »malo« zastreti.

Dobrih 5 let prej je Rebula v celjskem Mohorjevem koledarju naslovil t. i. začetno poglavje *Dneva živih celo z Jaz, Alojz Namezianus*.² Začenja ga celo z molitvijo in prošnjo:

»V imenu Očeta in Sina in svetega Duha. Naj ne bo v tem mojem pisanju ne samoljubja ne razuzdanosti ne čehljanja ušes, ampak **resnica** in vera in **milina**. **Pisalo moje, začni!** Amen.«

V 1. poglavju (*Reka in noč*) *Prvega dela Sibilinega vetra* (*Samota svete ceste*) pa je bil med 20. in 25. vrstico na str. 7 pisalu ukazán začetek le z **milino** in **resnico**, ki se jima je pridružila **ostroost**, namesto »opuščene« **vere**. V nadaljnjih 407 vrsticah (prim. str. 7–17) odkrijemo več formulacij, ki potrjujejo, da je pri začetnem poglavju *Dneva živih* res šlo za še neobjavljeni roman *V Sibilinem vetru* ...

3.

V tej luči si zasluži posebno literarnozvrstno oceno problematika 123. slovenske »večernice« iz leta 1972, ki nosi z današnje medijske perspektive kar provokativen naslov *Divji golob* (tedaj zapisan z malo začetnico ...).³

Svojo tezo iz naslova referata stopnjujem s korekcijo, da gre pri *Divjem golobu*, začuda, v določenem smislu kar za posebej specifično vrsto slovenskega (avto) biografskega romana ...

Res se avtobiografija v svetovni literaturi začne že z Avguštinovimi (354–430) *Confessiones* (Avguštín: *Izpovedi*, Celjska Mohorjeva družba, 2003),⁴ s svojevrstnim literarnim delom kot avtobiografijo svoje poti do strukturiranega in z življenjem podprtega verskega prepričanja v troedinega Boga Stare in Nove zaveze, ki se nato prevesi v teološke traktate.

Nekateri literarni teoretiki avtobiografijo v primerjavi z biografijo ocenijo celo s prilastkom »pristranski« življenjepís. Togost opazke bi lahko dopolnili, nanašajoč se na Avguština, da gre za prikaz svojega življenja ne samo metaforično, ampak lahko celo transcendentno.

² *Koledar Mohorjeve družbe v Celju za leto 1963*, Celje: Celjska Mohorjeva družba, 1962, 112–117.

³ Celje: Mohorjeva družba.

⁴ Prevod: *Izpovedi*, Celje: Mohorjeva družba, 2003.

V slovenski književnosti se literarni »samoživljenjepis« začne leta 1884 s povestjo Jakoba Alešovca *Kako sem se jaz likal*. Izbruhne pa v minulem stoletju, ndr. z izjemno prodornimi romani Lojzeta Kovačiča (1928–2004) s poudarjenim avtobiografskim ozadjem in prvinami. *Avtobiografijo pri Slovencih* v 19. stoletju (Slavistična revija, 40, 341–363) je analiziral Igor Grdina. Silva Trdina je v svojo *Antologijo primerov Besedne umetnosti I* uvrstila *Moje življenje* (1905–1906) svojega sorodnika Janeza Trdine in Cankarjevo *Moje življenje* (*Zbrani spisi 1936, XVII*). Kot prepoznavni znak za avtobiografijo je poudarila prvoosebno pripoved, tj. fabulo z mnogimi podatki v 1. osebi.

4.

Če povzetek ironizira naslov Rebulovega romana z namigovanjem, za katerega »goloba« bi lahko (nadčasovno) šlo, je treba vendarle neposredno razkriti, da seveda gre za personifikacijo kot tip metafore, v kateri ta žival sploh ne pomeni le neke osebe, ampak v določenem smislu celo nazor avtorja samega.

»Divji golobi« se v tej Mohorjevi večernici pojavijo v opisu nostalgije nekega vzdušja, ki pripovedovalca Košutnika prevzame v delovni brigadi v Tuzli približno leta 1946 in ki naj ga ponazorimo s citatom:

*Samo zemlja naj v svoji snovni nedolžnosti ne izgine iz spomina! Črede borov, zagnane v svojem vstajenskem zelenilu v neko toplo, že južno nebo. Srebrni bliski divjih golobov v preletu čez groblje in vrtače /.../ in Rog tam na dnu, v svoji smrečji neskončnosti.*⁵

»Divji golob« kot personifikacija pa se pojavi v tej večernici približno leta 1957 med dialogom Košutnika kot zamejskega duhovnika s tržaškim škofom. Okosteneli msgr. Averdiche ga hoče predstaviti iz ravnokar vzbrstele slovenske župnije drugam, kljub temu da mu predstavi svoje zadržke iz pastoralnih razlogov. Dialog, v besedilu dvojezičen, se glasi:

»Golob si, a bolj divji!« je odgovoril trzaj iznad /škofovega/ orlovskega nosu. »Dobro,« sem rekel. »A če bo nasledek tega dekreta ta, da pridem ob vero, jo boste imeli na vesti vi!« »Ven! Dajem ti pa prav poseben blagoslov,« me je odpravil Averdiche.⁶

Predočili smo si torej, da je Divji golob Jordan Košutnik prvoosebni pripovedovalec. Pripovedoval naj bi »svojo lastno« nenavadno življenjsko zgodbo zamejskega duhovnika. Toda ali res? »Jordan naj bi s starši že kot otrok pribežal v 30. letih 20. stol. s Tržaškega na Dolenjsko, maturiral najbrž v Novem mestu, šel v mladinsko delovno brigado blizu Tuzle »tja za turške griče«, da bi dobil štipendijo za študij **astronomije** (prim. *Prvi del: Tam za turškim gričem*).

⁵ *Divji golob*, 19.

⁶ *Divji golob*, 220.

Kljub partizanskim staršem, ki so postali po vojni tudi dejavni komunisti, je odkril preko za študij nedosegljive astronomije klic v duhovništvo ..., tudi ker je preveril, da ga ni strah celibata. Doštudiral je teologijo v Ljubljani. Tu je bil posvečen (od škofa Leniča ali škofa Vovka – o čemer ni namigov, čeprav bi Rebula znal izkoristiti zgovornost njunih priimkov). V letih izbruha informbiroja se je na lastno pobudo odpravil pastirovat na Tržaško, od koder je s starši zbežal v Slovenijo.

Še živo fašistično protislovenstvo Italijanov se je tu mučno prepletalo z razdvojenostjo Slovencev med zvestobo komunistov stalinizmu in katoliško zadrtnostjo pribežnikov (s pravim ali prividnim domobranskim izkustvom ali le z naklonjenostjo ...). Oboje je usodno hromilo krščanstvo in narodno delovanje, ki je začuda zdržalo kruti fašizem.

V upanju na nujne premike v vesoljni Cerkvi Košutnik s prijateljem Silvanom, kar skoraj preveč zagrizenim katoličanom, le dočaka pred televizorjem izvolitev Janeza XXIII. v spontanem vzdušju vzcetelega upanja.

To zadovoljstvo začuti bralec na zadnji, 229. strani romana, katerega *Drugi del* nosi naslov *Svetlobni ples*. Ta mednaslov ni brez asociacij na naslov neke druge Rebulove literarne mojstrovine ... (*Senčni ples* iz leta 1960).

Roman *Divji Golob* Rebula polaga v posvetilu s hvaležnostjo na grob Jakoba Ukmarja (1878–1971), svojega vzornika v krščanstvu. Vendar pa »divji golob« Jordan Košutnik ne po letih življenja ne po življenjskih podrobnostih zanesljivo ne more biti karizmatični Ukmar, če temu izjemnemu liku sledimo v formalni biografiji.

5.

Ne gre se slepiti, da gre v *Divjem golobu* za Rebulovo izpoved svoje osebne vere, ki jo vrhunski pisatelj spretno in duhovito prikaže tako podrobno s trikom, da gre za biografijo duhovnika.

Rebulovo krščanstvo in slovenstvo je povsem brez najmanjše sledi kakršne koli ideologije v kateri koli smeri in brez sterilne nostalgije za čimer koli; njegova nazorska avtorefleksija pa vključuje izrazito odklonilno stališče do fašističnih in komunističnih zločinov in do sterilnosti katolištva, ki se je znašlo tudi v Sloveniji večkrat v slepi ulici notranjih protislovij. Zato je tako nujno potrebovalo II. vatikanski koncil, da se lahko uresniči tudi v naših časih *Krščanska avantura*.

Rebulov *Divji golob* je krepko inovativna modernistična slovenska različica Avguštinovih *Confessiones*.

Zvrstna ustreznica je poustvarjena inovativno po poldrugem tisočletju tako, da avtor v slikoviti fiktivni avtobiografiji z napeto pripovedjo prikaže svoje osebno iskreno brezmejno bogato krščansko slovenstvo v življenjskih zgledih svojih romanesknih likov.

Med njimi zelo prizemljeno, a celo prav svetniško, žari lik preproste verne samarijanske služkinje Galicije. Kljub temu da je vsak dan pri obhajilu maše strogega kaplana, ki jo zalaga s katoliškim tiskom, skupaj še z ozkosrčnimi katoliškimi razumniki, tvega med italijansko okupacijo Ljubljane v svoje stanovanjce, ki si ga delita z dijakom Košutnikom, sprejeti hudo ranjenega zagrizenega partizana in ga življenjsko ogroženega predano negovati in hraniti vse do njegove ozdravitve.

Post scriptum

Če sem ob večkratnem branju *Divjega goloba* med svojim poučevanjem slovenščine peščici Francozov na Novi Sorbonni (INALCO) pred pol stoletja podoživljal pokoncilsko študentsko gibanje pri frančiškanih na Tromostovju, ki smo ga s p. Hieronimom Žvegličem (1931–2019) uresničevali s predavanji in izdajanjem knjižic *Našega tromostovja*, pač ne moremo zamolčati odmevne vloge 1. zvezka zbirke z Rebulovim esejem *Krščanska avantura* (1972), ki je kljub 10.000 izvodom v hipu pošel.

Ta esej je odpredaval v župniji na Tromostovju v živo Alojz Rebula, čigar Jordan Košutnik v *Divjem golobu* na začetku 1. poglavja zaskrbljeno vstopi na to prizorišče slovenske krščanske pomladi že v vzdušju prvih let socialistične Jugoslavije, na kakršno smo danes že čisto pozabili, z naslednjimi mislimi:

»Gredoč sem vstopil v cerkev sv. Frančiška Asiškega. Bolj za pozdrav kot za molitev. Počutil sem se, kakor se pač počutiš v cerkvi po revoluciji. Kakor ovca, ki se je zapasla na minsko polje. Ko stopiš ven, si ogleduješ, kaj bo ...« (str. 11).

Naj zdaj zaključim svoje literarnoteoretično sanjarjenje še z besedami, da je roman *Divji golob* pravzaprav kot napet film. Če ni celo zelo uporaben priročnik za Slovence *hic et nunc* ...?

Do Mohorjeve je roman najbrž spraval jeseni 1971 Rebulov klasičnofilološki profesorski kolega z vipavskega Malega semenišča prof. Otmar Črnilogar (1931–1999), tedaj tajnik celjske Mohorjeve družbe, čeprav v knjigi kot urednik sploh ni naveden.